

Radha Burnier

Kultúra és emberi fejlődés

(T.R. Venkatarama Sastri emlékére elhangzott előadás 1986. november 22-én Madrasban)

The Theosophist, 1987

Fordította: Deák Márta

A haladás megtévesztő. Növekvő tudás világában élünk; egyik végén behatoltunk az atom- és sejtmagba, másik végén pedig határtalan kozmikus térségeket fedeztünk fel. Ez a türelmes kutatással, éles következtetéssel és komplex felismerésekkel kifejlesztett tudás megváltoztatta a mindennapi élet körvonalait. A kommunikációs technológiában elért elképesztő eredményekről már-már mitikus feljegyzések szólnak. A legújabb beszámolókból megtudhatjuk, hogy a fejlett világban épült házak ezrei ma akár betöltik a teljes háztartási személyzet szerepét, mert úgy vannak programozva, hogy fel és le tudják kapcsolni a világítást, vizet tudnak melegíteni, üzeneteket átvenni, és betörés esetén riasztják a rendőrséget. A technológiai haladás elhozta az egészség és higiénia új fogalmait is, és a sebészeti csodák naponta meghosszabbítják az emberi élettartamot.

Mindezen haladás ellenére a világ minden szinten zűrzavarban van. A fegyverkezési verseny a küszöbünkre hozta az élet iszonyatos végének kilátását bolygónkon. Sok országhatáron belül a terrorizmus, a szektás kegyetlenség és a gyilkos konfliktusok szelleme vetíti sötét árnyékát az emberek életére. Személyes szinten az elidegenedés, a stressz és frusztráció mindeddig ismeretlen mentális züllöttség járványait hozta létre. A drogfogyasztás és a következményeként fellépő növekvő bűnözés, az egész világot behálózó maffia-tevékenység és az utcai brutalitás túlvárosiasodott társadalmunk részévé válik. Az elterjedt korrupció a kapzsiságra alapuló társadalom elkerülhetetlen velejárója. A fogyasztói szemlélet és a versengő életmód kéz a kézben jár az értékek lealacsonyításával. A társadalmi élet uralkodó légköre felszította a személyes viszályokat és a családon belüli feszültségeket.

A világ állapota egyértelműen bizonyítja Malinovszki állítását, amely szerint a technológiai fejlettség nem foglalja magában sem az erkölcsi felsőbbrendűséget, sem pedig a magasabb intelligenciát. A kortárs emberiség problémája nem politikai, nem gazdasági, sem pedig szociológiai, mert e három területen javasolt megoldások egyike sem találta meg e fenyegető irányzatok ellenszerét. Mivel figyelmen kívül hagyják a mélyben meghúzódó lélektani tényezőket, és kudarcot vallanak a mélyebb emberi képességek felébresztésében, képtelenek elhárítani a társadalom hanyatlását.

A jelenlegi helyzet lényege, hogy valójában nem technológiai, intézményes vagy szervezeti problémával állunk szemben, hanem akut kulturális válsággal. A válság nem a társadalmi szerkezetből és környezetből fakad, hanem mélységes hiányosságot képvisel az emberi pszichében. A bűnbakkeresés a társadalom egyik vagy másik területén, vagy külső okokban, csak eltereli a figyelmet a probléma gyökeréről, ami az emberi tudatban van. Ebből következően szükséges a haladás fogalmát tüzetesen megvizsgálni.

A kultúra kérdése csak az emberi szellemmel hozható összefüggésbe. Az emberi mivolt lényege az a képesség, hogy tudatában van önmagának, és hogy meg tudja állapítani az emberi szerep jellegét az élet működésében. Az eltorzult értékelés a felelős az emberi lény önmagára erőszakolt szenvedéseinek változataiért.

Buddha szólt erről. Ezt mondta (Edwin Arnold változatában):

Tibennetek az ok. Senki nem kényszerít,
Senki nem hoz nektek életet és halált,
Forgást a keréken, ölelést és csókot,
Gyötrelmeiteknek sok-sok fokozatát.

(Martinovich Ernő fordítása)

A kultúra magában foglalja az egyén saját szerepének és az eseményekhez, emberekhez és az élet teljességéhez való viszonyulásának helyes felfogását, és hogy e szerint az észlelés szerint cselekedjen méltósággal és művelten. Ez az értékek és kapcsolatok tudatos tudatossága. A művelt ember az értékeket tükrözi minden gondolatában, szavában és magatartásában.

Bármely társadalomban embertömegek képviselik öntudatlanul a viselkedés bevett formáit és sémáit. Az ilyen öntudatlan alkalmazkodás a megszokott klisékhez nem a kultúra lényegi megnyilvánulása. Ananda K. Coomaraswami kiemeli: „Az emberi lény valójában több pusztán ösztönös és viselkedés-utánzó állatnál... a bárányok szökdecselése, bármennyire bájos, mégsem tánc.” Mert a tánc magában foglalja a test képességeinek tudatos irányítását a ritmushoz, cifrázathoz és így tovább.

A természet, teljes sokféleségében, csodálatos harmóniát és rendet testesít meg. India ősi látnokai tudták ezt, és elragadtatva énekeltek arról az isteni rendről, amelyet ők *ritá*-nak neveztek. A mai emberiség ökológiai tanulmányain és a természet bonyolultságán keresztül fedezi fel az élet számtalan formájának csodálatos összefüggéseit és a kiegyensúlyozottságot, amely fenntartja az univerzális folyamatokat. David Bohm, a fizikus felveti azt a nézetet, amely szerint a jelenségek világának alapja a rend; biológusok – például a Nobel-díjas Wald – szintén ezt a kiindulási feltételt támasztják alá. Mivel a harmónia és a rend az evolúció természetes folyamatának lényege, ezen a területen nincsenek kapcsolati problémák. Az emberi lényen kívül valamennyi teremtmény – egy veleszületett ösztön által, amely nem más, mint az intelligencia magában a világmindenség lényegében – betölti pontos szerepét. A kölcsönhatások harmóniája a természetben nem hoz létre kultúrát.

Az emberi lény különleges jellemvonása, hogy felfedezze a harmóniát és a rendet, és hogy ezeket kapcsolataiban és tetteiben kifejezze. Ezek a kapcsolatok és cselekedetek. Ez a bölcsék kinyilatkoztatásának igazi értelme, amely szerint emberi lénynek születni különleges és becses kiváltság. Amint a *Dhammapada* kijelenti:

Nehéz emberi lényként a születést elnyerni;
nehéz emberi életet élni;
nehéz a jó dharma-tanításra hallgatni;
nehéz a Buddháknak megjelenni.

Az emberi élet kapcsolatrendszer. Lenni azt jelenti: összefüggésben állni. Még aki a külső cselekvéstől visszavonul is, elméjén keresztül, belsőleg továbbra is kapcsolatban marad tényezők sokaságával. Az összefüggések természetén és az összefüggésekben megnyilvánuló értékeken gondolkodni a szó legtágabb értelmében vett kultúra.

Az ember fenomenológiája című nevezetes könyvében Teilhard de Chardin kijelenti:

„Az ember, ahogy a tudomány ma rekonstruálni képes, a többihez hasonló állat – anatómiailag olyan kevés választja el az emberszabású majmoktól, hogy a modern zoológusok készítette besorolások visszaállították a Linné meghatározta helyzetbe, és azokkal együtt ugyanabba a szuper-családba, az emberszabásúak családjába sorolta. Ennek ellenére, megjelenése biológiai eredményei által megítélve, valójában az ember, összességében, nem valami egészen más?...”

Ha tisztázni akarjuk az emberi 'felsőbbrendűség' kérdését az állatok fölött (és ezt minden részletében szükséges tisztázni, az élet etikája kedvéért éppúgy, mint a tiszta tudomány okából), annak csak egyetlen módját látom – félresöpörni a belső tevékenység minden másodlagos és félreérthető megnyilvánulását az emberi viselkedésben, és egyértelműen a központi jelenségre, a gondolkodásra koncentrálni.

Az emberi kapcsolatrendszerek hálózata bonyolult és nehezen megfogható. A viszonyrendszer nem csupán külső kapcsolatokat foglal magában más emberi lényekkel, hanem vonzalmak vagy ellenszenvek, félelmek, bizonytalanságok stb. szavakba nem öntött viselkedésformáit és a számtalan rejtett motívumot is, amelyek nem mindig jutnak kifejezésre. A viszonyrendszer, lévén sokféle, tartalmazza az ember reagálását a természetre, a fákra, állatokra, a folyóvizekre, a

hegyláncokra, a Földre, az égboltra és a csillagokra. Még fontosabbak az ember viszonyulásai ideáihoz, hiedelmeihez, rokon- és ellenszenveihez – más szavakkal: saját elméje tartalmihoz. Viszonyulása önmagához nagymértékben megszabja saját egyéb kapcsolatait. A belső frusztráció nyilvánvalóan rontja másokat illető tetteit. Gondolkodása zavarossá lesz. Ennek következtében létfontosságú, hogy a személy tudatában legyen saját viselkedésének és érzelmi visszahatásainak.

Hogy újra de Chardint idézzük: „A lény, aki önnön gondolkodásának tárgya, ezen önmagára visszatekintés következtében egy pillanat alatt képes önmaga fölé, egy új szférába emelkedni.”

Amikor hiányzik az önmegfigyelés, a viszonyrendszerek megkötik és megzavarják egy személy szemléletét és értelmi képességét. Minden probléma az olyan elméből fakad, amely önmagának nincs tudatában. A ragaszkodás a családhoz vagy közösséghez, házastárshoz vagy gyerekekhez gyakran akadály, amely kizárja a szélesebb kapcsolatokat. Az érzelm érzékenységét, amely elengedhetetlen a kulturális fejlődéshez, a ragaszkodások nem erősítik. Az emberi lény primitív vagy törzsi lesz, amikor ragaszkodásai egy szűk kör börtönébe zárják. A törzsi szervezet rafináltabb formái tetszetős viselkedések mögé rejtőznek, hozzájárulva a világ, sőt a közösség konfliktusaihoz. Amikor az érzékenység akadálytalan, mindennel kapcsolatban megnyilvánul – az emberekkel, állatokkal, magával a Földdel. Minden egyes gondolatban, szóban és tettben a kultúra megléte vagy hiánya érződik.

Az 'esztétikus' szó magában foglalja a harmónia és a szépség érzékelését a természetben és a művészetben. Mivel az esztétikai érzékenység egy bizonyos formája a művészetben nyilvánul meg, a művészetet gyakran azonosítják a kultúrával. A kultúrának azonban van egy olyan jelentése, amely sokkal tágabb és mélyebb a művészetnél. Közvetlen kapcsolatban áll a belső képességek kivirágzásával, ami az emberi fejlődés kritériuma. Kultúra létezhet művészet nélkül, miközben a művészet csupán részleges megnyilvánulása annak a teljes érzékenységnek, amely a kultúra.

A művészet a szó mindennapi értelmében speciális fogékonyság a szépség valamely aspektusának feltárására egy bizonyos forma művelésén keresztül. Minden igazi művészethez tartozik harmónia. Minden művészeti formának megvannak a saját korlátai a szépség megtestesítésében, a forma önmaga lévén a bennrejlő korlátozás. A művészetnek a legtágabb értelemben magában kell foglalnia az életet, mert csak akkor válhat egyenlővé a kultúrával. A hozzáértésük vagy akár zsenialitásuk nem szükségszerűen teszi alkalmassá a művészeket arra, hogy megértsék az élet művészetét, és életük gyakran ezt a tragikus hiányosságot fejezi ki.

Az evolúció folyamán nem kívánatos a forma vagy a funkció differenciálódása. Egy faj sajátos különbségeinek kialakulása annak korlátjává válik, mert beszorítja az adott differenciálódás határai közé. A történelem előtti idők állatainak robusztus testalkata az eltűnésükhöz vezetett. Nyilvánuljon meg akár gyorsaságban vagy látásban, akár bármely más sajátságban, a specializálódás börtönné válik. A kínai klasszikus, a *Tao-Te-King* figyelmeztet:

A lábujjhegyre ágaskodó nem áll sokáig,
A nagy léptekkel rohanó nem megy sokáig...
A magát-hirdető nem lesz híres,
A magát-dicsérő nem lesz dicső.

(Weöres Sándor fordítása)

A differenciálódás korlátai egyaránt megvannak az egyénnél és a fajoknál is, ahogy egy nemzetnél és egy civilizációnál is. A szélesebb körű észleléshez és fejlődéshez vezető ajtó zárva marad, amikor az energiát csak egyetlen meghatározott irányban vezetik. Lehet, hogy a specializálódás az előrehaladás lehetőségének egy eddig még nem ismert és ki nem fejlődött – érvénytelenítő módszere.

Érdekes megfigyelni, hogy minden egyes civilizáció egy bizonyos pontig fejlődött, majd hanyatlani kezdett. Pontosán azok az érdemei, amelyek kiválóságát adták, akadályozták további fejlődését. A megmérettetés sikerei specifikus képességeken alapulnak. Amikor bizonyos próbatételek felmerülnek, a korábban hasznos képességek akadállyá válhatnak, ha a képességek

birtokosai képtelenek elhagyni rögzült gondolat- és cselekvés-sémákat annak érdekében, hogy friss erővel fogadják a megmérettetéseket. A civilizációk hanyatlását ilyen kulturális kudarc jellemzi.

Ahogy Toynbee megállapítja: „Mintha egy civilizáció történetében egy és ugyanazon kisebbség ritkán találná meg a kreatív megoldást két vagy három egymást követő kihívás során. Valójában az a fél, amely kiemelkedett egy feladatban, hajlamos szembetűnő kudarcot vallani a következővel.”

A civilizációk az emberek saját múltjuk iránti elfogultságuk miatt hanyatlanak. Korábbi sikereikkel elégedetten közönyösek és alkalmatlanok lesznek a jelen kihívásaival szemben. Nyilvánvalóan fontos az elmét és a szívet mentesíteni a múltbeli eredmények terheitől és emlékeitől. A specializációk, amelyek erősségek lehettek a múltban, már nem segítik a további előrehaladást.

Az elme szabadsága alapvetően fontos a kultúra virágzásához. A szabad elme nem pusztán egyetlen szűk ablakon tekint ki, hanem határtalan, teljes rálátással rendelkezik. A civilizáció, amely bebörtönzi magát a tudomány és tapasztalás ismert határai közé, megreked, és saját hanyatlását idézi elő.

Toynbee megállapítja, hogy a változás egy primitív társadalomból egy magasabb civilizációba átmenet egy statikus állapotból egy dinamikus tevékenységbe. Nem lehetséges dinamizmus egy népben, amelynek gondolkodása és képességei megkövültek a maradiságban és az intoleranciában. Az indiai kultúra elveszítette asszimiláló és szintetizáló tehetségét, amikor dinamizmusa elapadt, és társadalmi intézményei megcsontosodtak. Az (eredetileg a *guná*-ra és a *karmá*-ra alapuló) kasztrendszer elveszítette mozgékonyosságát, és az idő múlásával holt súllyá lett. Hasonlóan a vallás üres, rituális formáságokat kezdett tartalmazni, és az ismeretlen kutatása – amely a vallásos szellem lényege – átadta helyét az ismert imádatának, ennél fogva pedig a bálványimádás elterjedésének.

A modern nyugati demokráciák a szabadság, egyenlőség, testvériség szenvedélyéből emelkedtek ki, ami, úgy gondolták, egy új társadalmi rendet vezet be. A nemzetek azonban hamarosan beleragadtak az erőforrások monopóliumáért folytatott küzdelembe, és birodalmi ambícióik semmissé tették ezen ideálok fenntartásának hitelességét. Az egyenlőség és szabadság áldozattá vált a nemzeti felsőbbiségért folyó versengésben. Hasonlóan a forradalmi Oroszország, amely nagy buzgalommal kereste annak módját, miként vessen véget a magántulajdonnak mint az uralom és egyéni előrelépés egyik eszközének, a terror és a parancsuralom sajátos típusával tagadta meg eszméit. Az állam, amelyről az „elsorvadást”-t feltételezték a nép szabadsága és jóléte érdekében, zsarnoki szörnyeteggé növekedett.

A különböző civilizációkban az intézmények, amelyeket azzal a szándékkal hoztak létre, hogy az emberi képességek felszabadításának és a jólét megteremtésének eszközei legyenek, újra és újra megmerevedtek, megfojtva a kezdeményezőkézséget, életképességet és méltóságot. Az intézményrendszer megkövesedik, a társadalmi struktúrák elmerevednek, így gyorsítva a kultúra hanyatlását. Hasonlóképpen az emberek, akik ragaszkodnak gondolati és cselekvési sémáikhoz, kötik magukat előítéleteikhez, kitartanak elnyűtt eszméik és koncepcióik mellett, elveszítik dinamizmusukat, és képtelenné válnak arra, hogy alkotó szellemben nézzenek szembe új erőpróbakkal és helyzetekkel, ami nélkül kultúra nem virulhat.

Ily módon a történelem óv bennünket attól, hogy fontosnak és véglegesnek tartsuk a formát, és szem előtt tévesszük a formákba életet lehelő értékeket. Az igazi értékek elpusztíthatatlanok, a formák azonban elveszítik jelentőségüket, és változniuk kell az idővel, vagy elpusztulnak. Amikor a forma fontosabbá válik a tartalomnál, a kultúra széthullik.

Lényeges kölcsönhatás van kultúra és értékek között. Az értékek problémája jókora figyelmet kapott mind nyugaton, mind pedig keleten. A *purusharták* vagy az élet céljainak fogalma a tisztán materiális értékektől – amelyek az *artha* és a *kama* (gazdagság és öröm) – a *dharma* szó kifejezte kevésbé materiális és tágabb értelmű értékekig terjedően foglalkozik az egész területtel. Ám az értékek ezen körén túl, a szabad szemmel láthatótól a kifinomultakig léteznek értékek, amelyek abszolút természetűek. A *paramapurushartha* a legfőbb érték keresése.

Az értékek vagy empirikusak, vagy transzcendentálisak. Az előbbiek, mivel anyagi javakhoz kötődnek, ahhoz a területhez tartoznak, ahol értékmérőket alkalmaznak. Minden emberi

civilizációnak megvannak a saját értékmérői, nem szükségszerűen helyesek, de a hatalmi struktúrának megfelelőek, vagy az emberek vérmérsékletéhez illőek. Így tehát az engedelmség vagy siker, a meglegedettség vagy verseny beléjük nevelt tulajdonságok, és szellemiségük része. A különböző embercsoportok és minden egyes egyén számára a skála értékei közül egy vagy több fontosabbnak tűnik a többinél. Az, hogy melyiket részesítik előnyben, a szüklátókörségből származó kényelmességen és az azonnali előnyön alapul.

Minden efféle mérhetőségen túl, amint a személyes és faji elfogultságokon és korlátozásokon túl, léteznek teljességgel különböző rendű értékek. Ezek a transzcendentális értékek nem definiálhatók, mert csak tapasztalati úton ismerhetők meg. Az élvezet olyan skálán mérhető és olyan tárgyakhoz köthető, amelyek több-kevesebb érzelmi elégedettséget nyújtanak. A boldogságot azonban, amelyet a lét lényegeként jellemezhetünk, nem lehet mérni vagy definiálni. A felszabadultság ilyen benső állapotának jellemzése semmit nem mond magáról a valós élményről annak, aki még nem osztozott benne. Egy szék leírása fogalmat adhat a szék milyenségéről, ám a boldogság, szeretet vagy igazság jellemzése nem adja meg valódiságuk ízét. Másrészt egy definíció gyakran a valóság helyét átvevő, félrevezető helyettesítővé válik. Így hát a szavak a közvetlen tapasztalat gátjaivá válnak.

A kultúra adományozza a szavakkal kifejezhetetlen értékek tapasztalati tudását, amelyeket az emberi tudat annak legfejlettebb formájában felismerni képes. A legfőbb jó, igazság és szépség mibenlétének ismerete a kultúra, mégpedig a legfejlettebb kultúra. J. Krishnamurti világos szavaival:

„Az indiai kultúra némiképp eltérő az európaítól, a felszín alatt azonban a működés ugyanaz... a boldogság megtalálása, Isten mibenlétének megismerése, az igazság keresése; és amikor ez a keresés megtorpan, a kultúra lehanyatlak, ahogy ebben az országban is történt. Amikor ezt a tevékenységet megakasztja a hatóság, a hagyomány, a félelem, a helyzet rosszabbodik. A készítés az igazság keresésére, Isten keresésére az egyetlen igazi ösztönzés, és minden egyéb ösztönzés mellékes. Amikor követ dobunk az állóvízbe, az általa keltett hullámok egyre táguló köröket írnak le. A táguló körök a másodlagos mozgás, a társadalmi reakciók; az igazi mozgás azonban a középpontban van: a boldogság, Isten, az igazság megtalálásának tevékenysége; és nem találhatjuk meg mindaddig, amíg fogva tart a félelem, a fenyegetés. Attól a perctől kezdve, amikor fenyegetés, félelem merül fel, a kultúra lehanyatlak.”

E szavakkal kifejezhetetlen, legfőbb értékek felfedezése visszaállítja az emberiség elidegeníthetetlen méltóságát, és képessé teszi arra, hogy beteljesítse sorsát. Kabir szavaival: „Mindennél jobban dédelgetem szívemben azt a szeretetet, amely lehetővé teszi, hogy határtalan életet élhessek ezen a világon.” A bölcsék, a szentek a kultúra tetőpontjának kimagasló példái. A kulturális ébredés a bejárat a szellemi ráeszméléshez – az emberi tudatosság és az emberben rejlő képességek sokdimenziós kibontakozása. A kultúra az érzékeny reagálás, amely felfogja a megmagyarázhatatlant éppen úgy, mint a szabad szemmel láthatót, a belsőt ugyanúgy, mint a külsőt, az általánost, és nem pusztán az egyedit.

Fennkölt értékek nem keletkeznek lomha, önelégült elmében. Az elme csapdába esik, amikor értéket tulajdonít hasznosságra és önérdekre alapuló tevékenységeknek és elgondolásoknak. A kérdésfeltevésre nyitott szellem nélkülözhetetlen az érzékenység gyakorlásához. A kutatás nem korlátozható, sem az elme nem csapható be, ha arra törekszik, hogy a legigazabb értelmében vett értéket fedezzen fel. Az elmét ebben a keresésben nem korlátozhatják konvenciók és hagyományok, legyenek azok akár az egyén, akár más emberek korlátozásai.

A modern tudóst lefoglalja a tudásszomj, kérdéseit és kutatásait azonban szükségszerűen korlátozza a külső környezet. Teljességgel figyelmen kívül hagyja az élet belső természetét, ennek következtében pedig tudományos nézőpontja ’értékmentes’-ként jellemezhető. Pontosan az értékek iránti közönye miatt a modern világ, amelyet a tudományos szellem ural, a hihetetlen kegyetlenség és pusztítás világa.

A kultúra az élet lényegének megismerésével foglalkozik – azzal a lényeggel, amely rejtett a faragatlan elme előtt, ám feltárulkozik az előtt, amely megtanulja pallérozni felfogóképességét, és amely nem elégedett mindaddig, amíg fel nem fedezi, mi a dolgok, az élők, avagy élettelenek lényege.

A kultúrának tehát mélyreható etikai hatása van. A művészet nyilvánvalóan nem automatikusan ébreszt erkölcsi tudatosságot. A művészet megköveteli a fegyelmet, a fegyelem azonban specializált. A lényegi értékek felfedezése különböző típusú belső fegyelmet alakít ki, amely helyes kapcsolatokat hoz létre. A külső rendszabályok, akár erkölcsi kódexek, társadalmi konvenciók, technikák, akár bármely más, kívülről ráerőltetett minták formájában is, előbb vagy utóbb összeomlanak, és a tudattalan lázadozik ellenük, kényszeres kiegyensúlyozatlanságokat teremtve. A helyes értékek világos megértéséből fakadó fegyelem ellenben jellemzőságot, a felszabadultság állapotát és boldogságot nyújt. Önként fegyelmez minden gondolatot, beszédet és tettet, mert azok mind a tudatosság ezen harmonikus állapotából fakadnak.

Az értékek ismerete az élet belső lényegének és az élet egésze dolgainak megértése. Korunk élvezet-orientált, versenyszellemű életmódja a hasznossági megközelítést segíti elő, amely mindent az élvezet, a haszon és a tulajdonlás tárgyává alakít át. Az élet milliárdnyi megnyilvánulása azonban önmagában létező, nem pusztán mint az emberek szórakozásainak és használatának tárgyai. Mindegyiknek megvan a saját belső lényege és célja az élet rendszerében. Egy bárány nem étkezési cikk, sem a fa jelentősége nem korlátozódik a faanyagra. Az önző, haszonleső elme, saját kielégülését és megvalósítását hajszolva, elhibázza az élet mélyebb fontosságát. Sok gondolkodnivaló van ebben a tekintetben az *Upanishadok* kritériumán, amely megkülönbözteti a *preya*-t (a kellemest) a *sreya*-tól (a jótól). Az élvezet-orientált tudat elszalasztja a lét becses mivoltát, szépség-értékét és igazságát.

Bár a végső értékek változatosnak látszanak, valójában azonban egyek, lévén, hogy az egyetlen tűnik az igaznak, a jónak és a szépnek. A szeretet és intelligencia mutatkozik megnyilvánulása forrásának. A kitűnő biológus, Sir Alister Hardy, az evolúciót működésben tartó erőn gondolkodva, a szeretetet tekinti alapul. A fizikus Hoyle sejteti, hogy az intelligencia elválaszthatatlan a világmindenségtől. A holisztikus szemlélet szerint a legfőbb érték az az egység, amely magában foglal minden más abszolút értéket.

Az egység tudata önfeláldozó törődésként és tettként értendő az általános jól-lét megvalósításáért. A mindennel-egységben lét fényében magasrendű és alantas, de még a lét látszólag jelentéktelen vagy élettelen formái is eltűnnek. Az ilyen törődéssel teli szív nem csupán az emberi lényeket oltalmazza, hanem az állatokat, madarakat, növényeket, sőt még a földet, a vizet és a levegőt is. A szennyezés veszélyei, a Föld tönkretétele, a vadon élő állatok könyörtelen tizedelése nem lenne a világon, ha a kultúra – annak helyes értelmében – behatolhatna az emberi tudatba. Az általános magatartás szerte a világon az, hogy hagyjuk a társadalom védelmét a vezetőkre, ügyintézőkre és másokra. Az emberek úgy vélik, tehetetlenek, mert nem óhajtják vállalni a felelősséget. Ezzel szemben belső kultúrája bármely egyént a béke és boldogság középpontjává teszi. Ha egy közösség tagjai nem fejlesztik értelmüket és kultúrájukat, a társadalom nem emelheti életminőségüket. Társadalom nem létezik önmagában; az azt alkotó valamennyi ember kölcsönhatásából épül fel.

Ha a létezés nem holisztikusan szemléljük, a részeknek nincs helyes értéke, mert nem láthatók olyannak, amilyenek: a teljesség valódi aspektusaiként – mintha valaki csupán egy hangjegyet vagy frázist akarna különválasztani egy zeneműből, és megpróbálná felfogni annak elkülönített jelentését. A kultúra lényege a teljes egész jelentőségét és szépségét, ezenfelül minden egyes rész valódi értékét és értelmét is ismerni.